

FUNDACIÓ
BOSCH I CARDELLACH

SOBRE ELS MUSEUS DE SABADELL

22 de maig de 2024

La possible incorporació al patrimoni municipal de l'edifici del Museu del Gas i la voluntat expressada per l'alcaldeessa de replantejar la política museística de la ciutat, han portat la Fundació Bosch i Cardellach a participar en aquest debat, el qual no és nou i que ha expressat una sèrie de demandes.

Amb aquesta finalitat, la Junta directiva de la FBC després de les tres sessions titulades "Museus de Futur" realitzades els mesos de gener i febrer de 2024, nomenà una Comissió de treball interna formada per Mercè Argemí, Àngels Casanovas, Manel Larrosa, Patxi Ocio i Jaume Puig, a les que s'hi sumaren diverses aportacions d'altres membres de l'entitat. La Comissió ha emès el present informe, que ha estat rebut per la Junta i que s'ha traslladat al conjunt de l'entitat, a l'Ajuntament i, alhora, es fa públic a través de la pròpia pàgina web.

Punt de partida:

La proposta presentada per l'alcaldeessa de Sabadell* de crear el Museu de la Història i el Tèxtil de Sabadell a l'edifici del Museu del Gas utilitzant la col·lecció d'alta costura Antoni de Montpalau com a eix principal del relat va generar diverses reaccions entre els membres de la Fundació. En aquell mateix acte alguns dels assistents van felicitar la notícia que des del govern municipal s'opti per invertir en els museus de Sabadell, després de més de 40 anys de necessitats i demandes des del sector. Per altra banda, però, es va generar certa alarma davant la informació donada ja que en la proposta no s'inclou una planificació de futur integral per tots els museus i altres equipaments patrimonials de la ciutat a mig i llarg termini i s'exclou explícitament la possibilitat de tornar a invertir en els museus de la ciutat en molts anys. Es va trobar a faltar el pas previ, que consisteix en definir el model de museu de la ciutat i la possibilitat de formular propostes des de les entitats i la ciutadania per construir un imaginari col·lectiu i un projecte de ciutat.

Les opinions van coincidir en que cal donar resposta a la situació molt greu en què es troben els museus de la ciutat per:

- manca d'inversions

FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH

- manca d'una política decidida de gestió patrimonial a la ciutat (manca de visió integral, d'objectius, de model i d'instruments de gestió unificada)

Després d'aquella sessió, diverses persones membres de la FBC van manifestar els seus dubtes i reticències sobre la proposta presentada. La Junta de la FBC va decidir crear una comissió interna per redactar un document que apunti l'opinió de l'entitat sobre quin hauria de ser el futur dels museus de Sabadell i va demanar a tots els membres de l'entitat que presentessin les seves opinions per escrit.

El resultat del treball de la comissió amb la inclusió de les opinions presentades és el que constitueix el present document.

(*proposta presentada per Marta Farrés dins el cicle "Museus de futur: un debat obert" organitzat per la Fundació Bosch i Cardellach, en la sessió de 7 de febrer de 2024 amb el títol "Bases pel futur Museu de Sabadell. Història, Tèxtil i Disseny")

* * *

"Un museu és una institució permanent sense ànim de lucre i al servei de la societat que investiga, recull, conserva, interpreta i exposa el patrimoni material i immaterial.

Oberts al públic, accessibles i inclusius, els museus fomenten la diversitat i la sostenibilitat. Funcionen i es comuniquen de manera ètica, professional i amb la participació de les comunitats, oferint experiències variades per a l'educació, el gaudi, la reflexió i l'intercanvi de coneixements".

Definició de museu aprovada per l'Assemblea General Extraordinària de l'ICOM a Praga, el 24 d'agost de 2022

* * *

1. Consideracions generals sobre els museus de Sabadell:

1. **Els museus municipals són institucions culturals** que han de garantir la preservació del patrimoni de la ciutat. La seva tasca:
 - Conservar les col·leccions en les millors condicions i ampliar-les/completar-les per garantir que no es perden elements que configuren la història de la ciutat i la comunitat de Sabadell
 - Articular i impulsar la recerca sobre la història i el patrimoni de la ciutat, generant coneixement de rigor i excel·lència i acollint investigadors d'arreu
 - Generar el relat que permeti donar a conèixer la història de la ciutat, entroncar-la amb el present i aportar-la com a valor estratègic en la projecció de futur. Els museus estan compromesos amb els reptes de la nostra societat (canvi climàtic, globalització, conflictes bèl·lics, igualtat d'oportunitats i benestar social, ...)
 - Liderar polítiques de difusió i programar accions de comunicació del coneixement adquirit adreçades a tota la comunitat, fent atenció a tots els segments de població.
 - Articular els espais d'interès històric i patrimonial de la ciutat en un relat coherent
 - Generar accions i espais de participació per implicar la comunitat en la tasca dels museus. Establir lligams amb entitats, centres formatius i creatius, universitats i empreses
2. **Els museus responen a un projecte polític d'ordre cultural** que requereix de compromís i consens i d'una aposta política decidida per garantir la planificació necessària, les inversions i els recursos humans i materials necessaris. Són una part important de la política patrimonial municipal la qual ha de ser ambiciosa.
3. Els museus requereixen d'una **direcció sòlida i un equip humà professionals ben dotats** i de qualitat. Han de tenir el suport i la confiança per part del poder polític. La direcció s'ha de guanyar el reconeixement del seu propi sector i també dels creadors, dels investigadors i de la crítica cultural. Les direccions podrien no ser permanents sinó dinàmiques, capaces d'adaptar-se a les realitats socials i culturals del nostre temps.
4. **Les col·leccions i actius patrimonials** dels Museus de Sabadell tenen una alta i reconeguda qualitat i són la base a partir de la qual s'ha de bastir el discurs museístic i el relat històric, artístic i patrimonial de la ciutat. La col·lecció permanent, a partir de les peces del fons, hauria de tenir com a objectiu articular el discurs explicatiu de la història de la ciutat, des dels assentaments prehistòrics, la romanització, l'etapa medieval i moderna i la formació i creixement de la ciutat industrial tal com la coneixem ara, incloent el passat recent i la memòria democràtica. Juntament amb els edificis i paisatges d'interès patrimonial conformen el material bàsic per bastir un projecte que permet complir un deure amb l'actual ciutadania que viu en una ciutat hereva d'aquest passat i transmetre a les futures generacions aquest coneixement que conforma la identitat sabadellenca.

5. **El relat** ha de ser sobretot social, sobre la comunitat que ha generat el patrimoni cultural que es conserva. El relat museològic es construeix des de diferents disciplines i metodologies. L'exposició ha deixat de ser una finalitat en si mateixa, per esdevenir una oportunitat de generar discurs i pensament crític transformador. Cal introduir nous eixos de lectura de les seves col·leccions: perspectiva de gènere, paper de la lluita obrera, quin és el relat sobre la ciutat-fabrica des de la veu de la ciutat immigrada o des de les veus de les actuals minories no apoderades del Sabadell multicultural del segle XXI, etc. El museu ha de poder neguitejar els ciutadans amb les llums i les ombres del procés transformador de la ciutat. Ha de poder inquirir, fer reflexionar, fomentar el fer-se preguntes.
6. **Relació continent-contingut:** Els edificis patrimonials de la ciutat aporten significat i formen part del relat i poden ser continents. Cal definir nous usos als edificis històrics.
7. **Els museus educadors i transformadors, el futur de la ciutat:** La funció educadora del museu ha de passar del paternalisme al lloc de debat i de participació. Cal modernitzar culturalment la ciutat i els museus municipals hi han de tenir un paper destacat, perquè en la societat del segle XXI, ja no són tan sols receptacles d'objectes ni meres destinacions d'oci i turisme, sinó laboratoris de coneixement capaços de reflectir i integrar la diversitat social i la diversitat de coneixements i de disciplines. Museus com a propostes culturals de singularitat, que apostin per rendiments a llarg termini i que tinguin com a finalitat la transformació cívica de la ciutadania i el cultiu de la intel·ligència humana.
8. **Els museus han de ser eix de participació:** Les persones tenen com a dret fonamental el de l'accés i la participació en la cultura (Declaració dels Drets Humans, article 27 i Lleis de Drets Culturals). Aposta pel museu-relacional que posa en connexió diferents veus, mirades, disciplines i metodologies i on el ciutadà pot participar activament.
9. **El Museu de Sabadell: un museu en xarxa.** La ciutat necessita una xarxa d'espais museïtzats que permetin explicar-ne la història. El museu no és només un edifici o equipament sinó que consisteix en una xarxa d'espais i continguts degudament coordinats formant "el Museu de Sabadell", amb una seu central com a porta d'entrada a partir del qual s'organitzi tota l'estructura d'espais museogràfics de la ciutat. Cal integrar tots els barris i espais del rodal en el relat de la història de la ciutat, posant en valor els seus propis elements patrimonials.

Sobre el compromís polític i la gestió dels museus de Sabadell:

10. Els museus formen part del conjunt de **Drets Culturals** que té reconeguda la ciutadania a partir de la mateixa Declaració dels Drets Humans del 1948 (article 27: "Tota persona té dret

FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH

a prendre part lliurement en la vida cultural de la comunitat, a fruit de les arts i a participar del progrés científic i dels beneficis que en resultin"); Bases per una Llei dels Drets Culturals: promoguda per garantir que les persones i les comunitat tinguin accés a la cultura i puguin participar-hi activament en condicions d'igualtat, dignitat i no discriminació. La cultura és un element clau que pot incidir en el benestar de les persones i en la cohesió social. Totes les administracions tenen responsabilitats i competències en la preservació i dinamització de la cultura i en garantir la participació i l'accés lliure i en igualtat de condicions de la ciutadania a les accions i recursos culturals.

11. L'Ajuntament fa de **marmessor del llegat de la nostra identitat**. La identificació amb una comunitat genera sentit de pertinença i solidaritat, genera ciutadania. L'administració local té la responsabilitat de retornar a la ciutat els fons que li ha estat confiat. Les entitats amb vocació ciutadana tenim la responsabilitat d'empènyer en aquesta direcció.
12. **Governança**: El Museu interpreta el procés de transformació de la ciutat des del passat i el projecta al futur, proveint de perspectiva la presa de decisions polítiques. El Museu forma part de l'ajuntament però alhora ha de tenir autonomia dins de la institució. El museu és qui gestiona el patrimoni municipal, d'acord amb les directrius polítiques però amb la confiança política i l'autonomia necessàries. Aquesta situació ha de configurar la corresponent governança del museu amb els sectors públics i privats i les entitats i ciutadania en general. La direcció del museu ha de comptar amb un equip d'assessors i crear relacions estables de col·laboració amb entitats i grups.
13. A l'Ajuntament de Sabadell **manca decisió i unitat en la política patrimonial**; manca la figura d'un gestor patrimonial (òrgan col·legiat) que tingui una visió global. Cal plantejar una direcció única i un projecte integrat, realitzat per professionals dels sector i amb directriu municipal. Conscient del paper que la ciutadania li reclama, el museu s'ha de dotar d'una direcció sòlida. Cal tenir un bon equip de treball, amb professionals seleccionats per concurs i dotar-lo de recursos i de voluntat política.

Sobre Planificació. Propostes concretes:

14. L'Ajuntament, prèviament a qualsevol acció i despesa, ha de redactar un pla director o projecte estratègic dels museus, arxiu i espais patrimonials de Sabadell on es contempli el dibuix final integral de quina ha de ser la missió, objectius, estructura i gestió d'aquests equipaments patrimonials i les fases i pla d'inversions necessaris per arribar a desenvolupar-lo. Seria el ***Projecte estratègic dels Museus i actius patrimonials de Sabadell***.

FUNDACIÓ
BOSCH I CARDELLACH

15. Aquest pla o projecte estratègic ha de tenir en compte tots els **documents encarregats** per l'Ajuntament, amb diners públics, i altres institucions de la ciutat al llarg dels anys on es contenen diagnòstics i propostes sobre els museus de la ciutat. I ha de comptar amb el coneixement i expertesa dels actuals tècnics municipals dels museus.
16. Aquest pla ha de ser **aprovat pel Ple** i aconseguir el màxim de consens polític i ciutadà per garantir la seva continuïtat.
17. Cal analitzar les **necessitats i tipologies d'espais i infraestructures** per garantir la qualitat i eficiència de la tasca del museu: diagnòstic de necessitat i mancances en **espais de recerca i de formació, magatzems, espais de restauració, de mostra, administratius...** actualment molt deficitaris. Analitzar els possibles encaixos en els diferents edificis de que la ciutat disposa, amb perspectiva de temps, elaborant un pla i un programa a 10 anys vista, amb pressupost.
18. Cal demanar una **valoració qualitativa de les col·leccions** dels museus de Sabadell als mateixos tècnics que les gestionen on es descriguin les fortaleses i mancances, les oportunitats i els reptes que representen.
19. L'Administració Pública, a través dels museus és responsable de la **integritat de la col·lecció** que pertany a tota la comunitat. Conservar-la i estudiar-la és responsabilitat seva. La política d'adquisicions ha de servir per a ampliar i ordenar les col·leccions, no per fer-les minvar.
20. Cal una estratègia potent de **divulgació**. Els museus són centres culturals de referència i han d'arribar a tota la ciutadania i a tot tipus de públics. Cal una institució cultural de referència a la ciutat.

Sobre els espais museístics i patrimonials de Sabadell:

21. S'han de definir els diferents espais museístics i patrimonials de la ciutat per tal d'estructurar el relat en el sentit de crear un museu obert – museu de ciutat o ciutat museu – museu dispers – museu en xarxa. Cal integrar totes les peces disperses per la ciutat en un discurs coherent i una gestió unitària: **EL MUSEU DE SABADELL**. Seria la marca dels equipaments museístics de la ciutat: MUS o MuSa.

22. **L'edifici modernista de l'Energia (Museu del Gas):** La seva adquisició suposa un fet disruptiu. Pot ser un revulsiu, una oportunitat com a edifici cèntric i condicionat ja com a museu. Però és petit per allotjar tot el museu d'història de Sabadell, per tant, calen altres seus. L'edifici del Museu del Gas podria ser la **seu central** d'un conjunt d'altres seus. Pot considerar-se un contenidor neutre que aculli la part de l'exposició actual del Museu d'Història d'arqueologia prehistòrica i clàssica, per exemple, amb una nova presentació molt més novedosa. També acolliria exposicions dinàmiques que condueixin/irradiïn a les altres seus. Seria la **porta al patrimoni de la ciutat** des d'on es convidaria a anar a la resta d'espais museístics. El vestíbul també podria acollir l'Oficina de turisme.
23. **La seu del MHS al carrer de Sant Antoni:** Ha quedat obsoleta. Presenta dificultats per la seva modernització. Caldria renovar les exposicions totalment i donar major visibilitat a la d'arqueologia (seria millor traslladar-la a l'edifici de l'Energia (Museu del Gas). La seu del MHS al carrer de Sant Antoni podria contenir la part del relat i exposició corresponent a **la vila preindustrial**.
24. Cal seguir construint la **Memòria Democràtica** de la ciutat al museu i en els diferents espais de memòria amb accions de recerca i difusió.
25. **El Museu d'Art:** Ha d'explicar, alhora i críticament, els dos grans relats sobre la ciutat.
- El de la perspectiva d'una burgesia emprenedora, la que feu possible que Sabadell fos la denominada "Manchester de Catalunya" i que va impulsar les primeres institucions culturals com l'Acadèmia de Belles Arts o l'Escola Industrial d'Arts i Oficis, i que feu possible generar el que avui són els fons bàsics de les col·leccions dels museus.
 - El de la ciutat-fàbrica menestral i obrera des del punt de vista de la classe treballadora, que s'organitza cooperativament en gremis i associacions, la ciutat de les famílies, la ciutat de les dones, la ciutat dels immigrants.

El MAS ha de:

- **Ampliar l'exposició permanent tot mostrant la col·lecció d'art contemporani.** Avui dia l'exposició permanent acaba amb la Guerra Civil, caldria, doncs, poder mostrar també l'art i les connexions artístiques fins entrat el segle XXI.
- **Mostrar les arts decoratives** (del neoclassicisme a l'època contemporània). D'aquestes sobresurt la gran col·lecció de vitralls modernistes, la majoria de la nostra ciutat, o el treball de decoradors de renom com ara Josep Vives Bracons.
- La col·lecció del MAS ha **d'interaccionar molt més amb la del MHS** per construir relat i per aportar valors estratègics de futur. No poden ser compartiments estancs.
- **Connectar amb centres de creació i artistes locals i comarcals consolidats i emergents.** La Nau Estruch, dedicada a les arts escèniques i musicals i la Nau, dedicada

a les arts visuals. En el discurs teòric del Mapa Cultural de Sabadell, les dues fàbriques de creació havien de ser un incentiu per a la modernització dels museus de la ciutat, sobretot del Museu d'Art.

- En cas d'una possible reubicació del museu per manca d'espai, es podria apostar per traslladar-lo al **Vapor Pissit**.
- **Cal redefinir i consolidar l'espai de l'antiga casa Turull** com a exemple de casa benestant de la burgesia sabadellenca, que hauria de trobar diàleg amb la museïtzació d'una casa obrera (exemple cases del barri de Bon Pastor del MUHBA)

26. El Projecte del Museu Tèxtil de Sabadell, integrat al MUS/MuSa i redimensionat com a

museu de la ciutat industrial: Cal donar resposta a un antic reclam de la ciutadania: la necessitat de tenir un Museu tèxtil capaç d'explicar el relat de la ciutat-fàbrica i la seva realitat econòmica, social i cultural. La història de Sabadell no es pot explicar sense el rol de la indústria tèxtil a la ciutat. La història del tèxtil a Sabadell és estructural en la història de la ciutat; el seu tractament no ha de ser marginal ni monogràfic; s'ha d'integrar en els continguts històrics. Ha de complementar el museu de Terrassa, seu del MNATEC. El museu de Sabadell ha d'explicar l'impacte del tèxtil en el creixement de la ciutat, la singularitat de la indústria llanera, els processos d'industrialització i el conseqüent impuls del sector del metall, la producció d'energia, l'arquitectura industrial i les innovacions tècniques i mecàniques, els oficis que ja s'han perdut, ... Però també el paper dels emprenedors, la creació de les institucions sabadellenques, les relacions laborals i el moviment obrer, la cultura popular, l'arribada massiva d'immigrants d'altres punts de Catalunya i posteriorment de Múrcia, Andalusia, Extremadura..., el naixement de barris sencers, la crisi del tèxtil... Unes quantes dècades de la història de la ciutat, que l'han fet com és ara.

La ciutat industrial s'explica en espais molt diversos i repartits per tota la ciutat tant pel què fa a la producció (el vapor Pissit en podria ser la seu principal, el Vapor Buxeda Vell amb la màquina de vapor; un espai dins Artèxtil, els molins Mornau, Torrella i de Sant Oleguer, els vapors Turull i Codina, etc), com per la comercialització (despatx Lluch), com per aspectes socials (coves del Ripoll, estades, cases barates, escoles, centres de formació d'oficis, gremi de fabricants, etc), fins i tot per aspectes culturals (teatres, ateneus, ...).

27. El vapor Pissit hauria de ser la seu central del relat i exposició corresponent al Museu de la ciutat industrial. La conservació de la selfactina el fa únic. Representa un espai indispensable per explicar la història de la indústria tèxtil a Sabadell. Contenidor amb significació que forma part del relat. Per les característiques dels seus espais seria una seu immillorable per a sales d'exposicions de gran format.

No hi concebem un ús administratiu si no és el d'albergar les oficines del Museu de Sabadell. Té centralitat i molt bona connectivitat: proper a l'eix central i al Museu del Gas. La plaça del davant i el tram de carrer fins a la Rambla es podria peatonalitzar.

Podria acollir el Museu d'Art i sales d'exposició de gran format de les que Sabadell manca.

Seria la segona gran seu del Museu de Sabadell. Acollint història de la industrialització i el tèxtil i art, el relat pren consistència i es trenquen compartiments estancs.

28. A Sabadell **manca una gran sala d'exposicions**, diàfana i ben equipada, per exposicions de gran format i per acollir una afluència massiva de públic. **Podria ser al vapor Pissit.**
29. **La Casa Duran:** Cal donar-li més rellevància com a BCIN i se li poden donar majors usos. Podria acollir l'explicació de la vila medieval / preindustrial a partir de les aportacions destacades fetes en els últims trenta anys amb la pràctica de l'arqueologia urbana tant en l'àmbit rural com en el urbà. Els seus espais, però, són reduïts.
30. **Arxiu Històric de Sabadell:** Ha de formar part dels equipaments patrimonials de la ciutat i del seu relat. No podem oblidar el fons documental i fotogràfic que custodia l'AHS que són claus per interpretar la ciutat del s.XX.
31. **El Riu Ripoll:** Per la densitat d'elements patrimonials que conserva i de diferents èpoques, és un museu a l'aire lliure on s'explica també tota la prehistòria i història de Sabadell. Té un paisatge conservat i propi, d'especial magnitud i en situació molt propera a la ciutat. Li cal un lloc des d'on interpretar i divulgar el conjunt del Museu-territori i que sigui porta d'entrada al riu. Podria ser al Molí Torrella o a la Torre Turull. Elements d'interès museístic: la Sèquia, Molí Torrella, Molí de Sant Oleguer, Molí Mornau, pou de glaç, coves de Sant Oleguer, els masos i barris del riu, vinculació amb Arraona, la Salut, Sant Nicolau, cementiri, etc.
- El Ripoll com a espai patrimonial depassa l'àmbit municipal i ens connecta amb els municipis que creua. Pot ser un pol de concertació de polítiques patrimonials de caire supramunicipal.
- El Molí Mornau, per la seva història i valor patrimonial (el 2009 va ser declarat BCIN), podria acollir un centre d'interpretació del Rodal i del riu Ripoll, de tot el seu curs, fent especial èmfasi en el patrimoni natural, en la flora i fauna, en els processos de recuperació biològica, etc. (Sabadell manca d'aquest equipament dedicat a la història natural). És un edifici de propietat privada que, per la seva rellevància, ha de ser objecte dels acords necessaris per a garantir-ne la preservació i l'ús per a polítiques públiques.
32. **La Col·lecció Antoni de Montpalau** pot ser una oportunitat pel valor de singularitat i d'atractivitat de públic que representa. Permetria un relat sobre el producte final del tèxtil, amb valor atractiu actual i, per la singularitat de la col·lecció, una projecció de la ciutat a escala catalana. Però aquesta col·lecció és aliena al relat de la història i el tèxtil de Sabadell. Malgrat que pugui representar una oportunitat per Sabadell pel valor d'atractivitat de nous públics que pot oferir, no substitueix el relat necessari sobre la indústria tèxtil de Sabadell. A més, és una col·lecció privada i cal veure si es cedeix a l'Ajuntament de Sabadell i en quines condicions. La col·lecció Antoni de Montpalau i el fons de mostraris tèxtils permeten vincular el museu amb els sectors formatiu, creatiu, d'innovació i empresarial (ESDI, altres centres de secundària o universitaris, empreses diverses, dissenyadors, modistes,...). També s'ha de demanar una valoració qualitativa de la col·lecció Antoni de Montpalau, de propietat privada,

FUNDACIÓ
BOSCH I CARDELLACH

per la qual s'ha de concretar la connexió que té amb la història i el patrimoni de Sabadell i les condicions d'una possible cessió.

33. **Itineraris:** Cal reforçar els punts museístics, i continuar consolidant i ampliant els itineraris per la ciutat i l'entorn, dins d'un discurs museístic definit pels tècnics dels museus. Això s'ha de fer mitjançant visites guiades, espais oberts periòdicament o en hores convingudes, audioguies, senyalització, fulletons d'itineraris temàtics, etc. Aquesta línia ja està ben iniciada actualment des del MHS.
34. **Relació amb altres entitats privades i espais no municipals:** Institut Català de Paleontologia, Fundació Antiga Caixa de Sabadell 1859, Museu de les eines del camp, Col·lecció del Banc Sabadell, Museu Aeronàutic de Catalunya, ... Cal plantejar com generar relacions integradores i impulsar-ne l'activitat i la difusió. Alhora, cal seguir amb la integració dels museus dins les xarxes de museus locals a nivell de Catalunya i també amb projecció nacional i de fora del país.
35. **Museu i tecnologia:** L'ús de les noves tecnologies no hauria de ser una finalitat en si mateixa, sinó un instrument de divulgació i de coneixement. Millorar el web per a que forneixi d'informació de qualitat sobre les col·leccions i que permeti relacionar les peces amb col·leccions d'altres museus que hi estan relacionades. Museu accessible virtualment. Les noves tecnologies han d'entrar i s'han d'integrar als espais expositius com una eina més i un mitjà essencial, però sense perdre de vista el valor de les peces reals. No poden ser una substitució de la realitat.